

Člověk v sociálním prostoru

Literatura: Řezáč, Jaroslav. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Brno : PAIDO, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.

Člověk přichází na svět jako každé jiné mládě primátů, ale mnohem méně vybavené pro samostatné přežití v prvních týdnech svého života.

Na svět přichází bytost **vybavená vnitřními dispozicemi**, které jsou jednak produktem fylogenetického vývoje (člověka jako druha) a jednak důsledkem genetického přenosu od jeho bezprostředních předků (rodičů, prarodičů).

Kdyby u čerstvě narozeného dítěte došlo k izolaci od ostatních lidí – nikdo na něho nebude mluvit, nikdo si s ním nebude hrát, budou však uspokojovány jeho základní biologické potřeby (bude nasyceno, bude moci spát, bude mít zajištěny všechny nutné podmínky existence a fungování jeho organismu). Po letech bude organismus fungovat a stárnout.

Bude žít nebo živořit?

Je jisté, že **se nikdy nestane osobností, nikdy nevyužije svých dispozic.**

NE ČAS (jako nezávisle proměnná) **působí na chování organismu, ALE PODMÍNKY** nejrůznějšího druhu, kterým je organismus vystaven a ne něž odpovídá. (Schmidt, H.D. 1978, s.13)

Izolovaný jedinec se nikdy nestane „JÁ“, protože nepozná „MY“

Na svět přichází jedinec vybavený dispozicemi v podstatě dvojího druhu (jedná se o předpoklady jeho sociální existence):

Vnitřní předpoklady (endogenní podmínky)		
vrozené		dědičné
z fylogeneze	z intrauterinní fáze	vlohy
reflexy instinkty	zvláštnosti defekty	

Ptáme se:

Jak se realizuje proměna biologického jedince ve společenskou bytost?

Co tvoří podmínky této proměny?

Jak lze vystopovat příčinu proměn této bytosti?

Je člověk fatálně předurčen biologicky?

E. Fromm říká: „Považuji člověka za **bytost primárně společenskou** a nevěřím, jak to činí **Freud**, že **člověk je primárně soběstačný a jen sekundárně potřebuje druhé pro uspokojení svých pudových potřeb.**“

Vedle biologických podmínek utváří osobnost také **kultura = exogenní podmínka utváření osobnosti**

Kultura – zahrnuje různé aspekty života lidské společnosti, jako

1. Druhy a způsoby činností
2. Typy a projevy mezilidských kontaktů
3. Způsob výroby a způsob života society (společenství, sdružení)
4. Produkty práce a sociálního styku

Kultura je jak **výrazem (projevem)**, tak i **produktem** sociálního života lidské society.

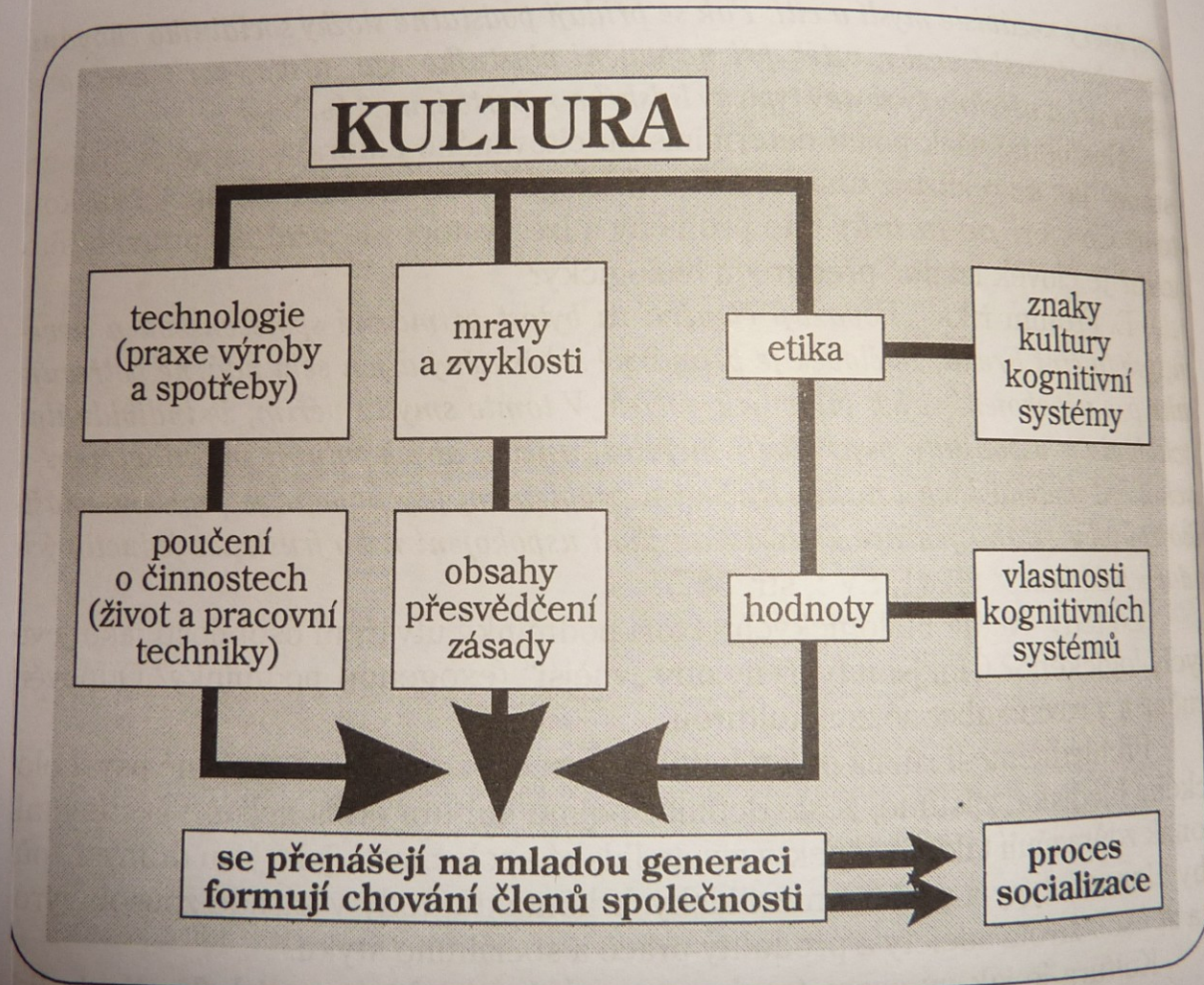
Má **nadindividuální a historický rozměr**.

Je **produktem života mnoha generací**.

Formativní význam kulturního prostředí zdůrazňuje G. Hofsted (1980) jako „kolektivní programování psychiky“, jež odlišuje členy jedné skupiny od jiných (skupin).

Obsah pojmů „kultura“ a „kulturní vliv“,
jak je chápán (především) v americké
sociologii a kulturní antropologii, můžeme
vyjádřit následujícím schématem (podle H.
D. Schmidta 1978 s odvoláním na W. M. a
B. B. Whitingovy 1960).

Uvedené schéma vystihuje **obsahovou a
formální stránku kultury.**

(volně dle Schmidt, H. D. 1978)

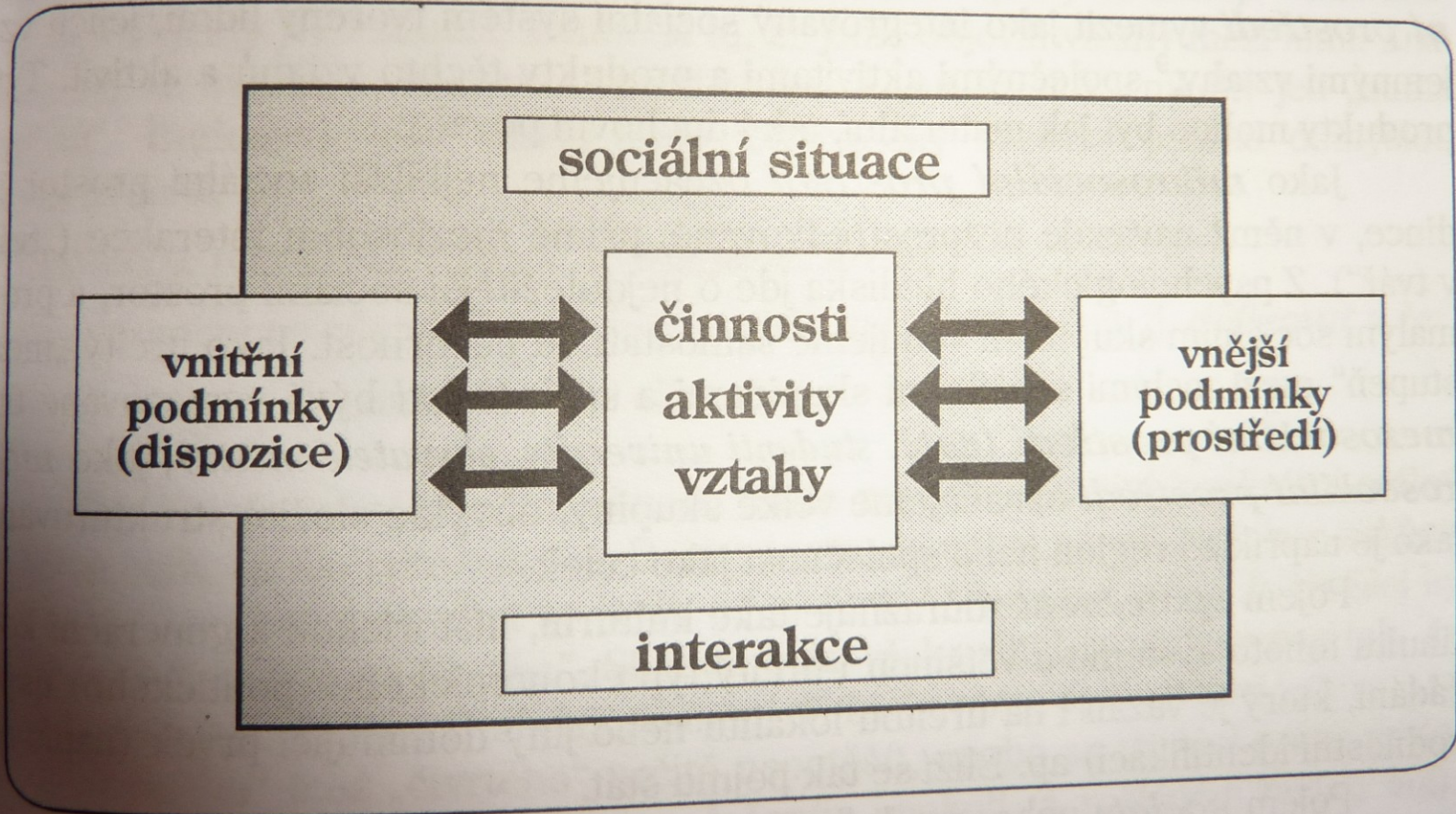
Etika = teorie mravnosti; soustava názorů
na mravnost, systém mravních norem;
morálka, mravnost

Sociální vývoj

Teprve **vzájemný vztah, interakce** do níž se dostávají **vnitřní dispozice a vlivy vnějšího prostředí** vyvolává **tendenci ke změně**.

Např. samotný předpoklad, talent se projeví a rozvine až v nějaké zcela konkrétní aktivitě, činnosti, vztahu. Bez jeho realizace v činnosti zůstane latentní, skrytý, neprojevený a tedy nekultivovaný, nerozvinutý a nerealizovaný.

Např. dis – poruchy, pomalé psychomotorické tempo, apod. při vysoké inteligenci....

sociální situace

vnitřní
podmínky
(dispozice)

činnosti
aktivity
vztahy

vnější
podmínky
(prostředí)

interakce

Součástí projektování ovlivňování druhého člověka (pedagog a jeho působení) musí být úvahy o **povaze aktivit, vztahů a činností**, jimž se bude kontakt se žákem realizovat a v jakém **prostředí**, v jaké **situaci**, v jakém **klimatu** se bude tento vztah odehrávat?

Obojí významně spoluurčuje efekt sociálního učení.

Sociální prostředí a sociální situace

Sociální prostor vyjadřuje,

1. že okolo člověka objektivně existuje materiální a duchovní prostředí a **(PROSTŘEDÍ)**
2. že toto okolí pro něho nabývá smysl až tehdy, ocitá-li se ve vztahu k němu. **(SITUACE)**

Sociální prostředí

= integrovaný sociální systém tvořený lidmi, jejich vzájemnými vztahy, společnými aktivitami a produkty těchto vztahů a aktivit (materiální i duchovní povahy).

Vzájemné vztahy:

a) vztahy sociální – vztahy mezi lidmi, které se nezakládají primárně na individuálně prožívaných sympatiích nebo antipatiích, ale na vzájemnosti sociálních rolí.

b) vztahy meziosobní se odvíjejí primárně z emocionálního základu, ze subjektivních kritérií a motivů vzájemnosti.

Mikrosociální prostředí – nejbližší sociální prostor jedince, v němž navazuje nezprostředkované, **přímé mezosobní interakce** („tváří v tvář“). **Z psychologického hlediska jde o nejdůležitější sociální prostor**

Mezosociální prostředí – mezistupeň mezi malými sociálními skupinami a společností (např. studenti univerzity, obyvatelé města, atd.)

Makrosociální prostředí – velké skupiny, obvykle složitě strukturované – např. region nebo společnost jako celek.

Pojem **společnost** zdůrazňuje také kulturní, historickou a generační kontinuitu tohoto systému a většinou i určitý typ ekonomického (politického) uspořádání, který je vázán na určitou lokalitu nebo jiný dominující prvek (např. národnostní identifikaci) apod. Blíží se pojmu „stát“.

Societa, společenství = sdružení, seskupení, společnost, ale s odhlédnutím od politicko-ekonomických charakteristik, ale zato s důrazem na kulturní a mezilidské vazby.

Vztah jedince k sociálnímu prostředí

- 1) Výběrový
- 2) Reaktivní – různí jedinci jinak totéž prostředí prožívají, vnímají a proto jsou i jejich reakce odlišné
- 3) Evokativní - každý člověk svým chováním vyvolává (evokuje) u jiných lidí určité reakce, určitou odezvu. Chování lidí, které takto vyvolává se stává jejich specifickým prostředím a působí jako jeden z vlivů dotvářejících jejich další způsoby chování a jednání.
- 4) Proaktivní - jedinec si sám vyhledává určité prostředí, které mu vyhovuje (extrovert, introvert atd....)

Sociální situace

- fakt, že určité objekty a vztahy mezi nimi tvoří **vnitřně spjatý a relativně samostatný systém.**
- vysvětluje **dynamický, interakční charakter určitého postavení lidí v sociálním prostoru.**

Například:

Někdo může vnímat pouze dřevěné figurky různého tvaru a velikosti na dvoubarevné „kostkované“ podložce.

Jiný bude vnímat **postavení krále v pozici mat – tedy situaci, v níž se určité objekty nacházejí.**

Vnímáme-li nějaké **objekty jako situaci**, znamená to, že jsme objevili **vztahy mezi nimi**. Znamená to, že objektem naší pozornosti se stává **„sít' vztahů“**, nikoliv jen „**suma objektů**“.

Budeme-li ještě chvíli tento jednoduchý názorný příklad domýšlet, uvědomíme si, že:

1. situaci lze rozpoznat, objevit, tj. **diagnostikovat**
2. situaci můžeme cíleně či náhodně vyvolat, „způsobit“, měnit, tj. **definovat**, a že
3. se neustále nacházíme v nějaké situaci

Definování sociální situace může napomoci určitý konkrétní reálný problém řešit, anebo také vyvolat.

Např. Učitel na výletě žákům: „V tomhle stanu budete bydlet vy čtyři, co vy na to?“ Tři žáci by chtěli bydlet s jiným čtvrtým. Situace byla definována tak, že vždy povede k rozladění – buď dají zmínění tři žáci svému spolužákovi najevo, že by raději jiného (čtvrtého to potěší) anebo se tři žáci právě proto, že se nechtějí spolužáka dotknout, s řešením spokojí (a rozladění budou oni). Jinak by mohl učitel nabídnout: „dejte mi návrhy, jak byste chtěli bydlet ve stanech“. To by situaci definovalo zcela jinak. **Situaci ve třídě definuje učitel zejména svým způsobem řízení.**

Každá situace obsahuje **relace mezi objekty** a také **časoprostorové souvislosti**.

Výchovná (vzdělávací) situace = taková konstelace všech podmínek mikrosociálního prostředí, které vedou k dosažení výchovného (vzdělávacího) cíle.

J. Maňák (1989) chápe takovou situaci jako „konkrétně vymezenou shodu vnějších okolností, časově limitovanou, v jejímž průběhu je žák vystaven působení konkrétních vlivů, na které určitým způsobem reaguje.

Skutečnost, že žák je „**vtažen do situace**“, že se stává součástí její dynamiky, tvoří **předpoklad vnitřní změny**. Jde o to, aby se „vnější“ **problémová situace stala vnitřním problémem** (tj. vnitřně prožívaným vztahem k okolí).

Zvláštní případ sociální situace vyjadřuje pojem „**setkání**“, který pochází z humanisticky orientované psychoterapie. Znamená takový **vztah mezi lidmi, který je založen na vzájemné rezonanci prožívání, empatii, toleranci a vstřícnosti.**

Právě skutečné „setkání“ lidí spojené nějakými souvislostmi teprve znamená zaangažování ve vztahu, tj. chápání vztahů jako „svých vztahů, svých prožitků“. Člověk nepřihlíží, ale „účastní se“.

Ego – angažované situace poskytují signály pro udržení, zvýšení, nebo naopak snížení hodnoty ega. Jsou to situace, v nichž může jedinec např. vyniknout, získat obdiv, apod.

Ego – neangažované situace jsou pro individuum psychologicky neutrální

Situační angažovanost jedince se odvíjí od jeho **potřeb, seberealizačních tendencí** apod.

Výchovná situace, která je záměrně vytvořena jako tzv. **sociálně stimulující**, definována např. učitelem, manažerem, terapeutem, by měla být nejen „ohraničením“, vymezením nějakého systému vztahů, ale měla by též obsahovat prvky inspirující, evokující, energizující, konkrétního účastníka.

Sociální situace kultivující by měla být založena na spoluprožívání, rezonanci, empatii, vzájemnosti, protože jedině tak nejen usnadňuje a zvyšuje výkon (např. školní), ale zároveň rozvíjí sociální rysy osobnosti a činí ji tak „přípravenější“ na společenský život.

Výchovnou situací, která je speciálním případem sociální situace, rozumíme takovou **konstelaci** všech **podmínek** mikrosociálního prostředí, která:

- 1. podněcuje (motivuje)** žáka k aktivnímu seberozvoji v souladu s výchovným cílem
- 2. podporuje (facilituje)** také změny vnitřního a vnějšího prostředí, které vedou k dosažení tohoto cíle.

Sociální chování,
sociální role a postoje

Velmi těžko lze najít příklady ne-sociálního chování. Snad druhotné projevy fyziologických dějů, např. nepodmíněně reflexních.

Od počátků lidské existence se chování člověka vztahuje k jiným lidem či prvkům sociálního prostředí.

Lidské chování je dotvářeno ve společenském kontextu a zvláště pak **jednání je vlastně socializovanou formou lidského sebeprojevu.**

Situační chování

Určitá sociální situace vyžaduje i určité chování.

Jinak se chováme v situaci ohrožení, jinak, když jsme „v pohodě“. Jinak se chováme v intimním prostředí své rodiny, jinak v prostředí své profese. Neznamená to, že jsme „jiní“, že měníme svůj charakter či temperament v závislosti na okolí a prostředí. Znamená to, že se **v určitém prostředí chováme ta, jak to vyplývá ze situace.**

Situační chování se odvíjí

- a) **ze součinnosti (společné činnosti, společných aktivit s jinými lidmi)** – když se více lidí podílí na společné činnosti vzniká problém dělby činností, každý ze zúčastněných musí naplňovat určitou funkci, úlohu v rámci společného postupu. Vytváří se **komplexy chování** příznačné pro určitou situaci. Když ze skupiny odejde člen, který konkrétní činnosti realizoval, zůstane po něm „popis této činnosti“
≡ **role**
- b) **z postavení ve vztažném sociálním systému** – někdo je „výš“, někdo „níž“ vzniká struktura postavení a s každou pozicí v tomto systému je spojeno nějaké chování, které od člověka, jenž ji zaujme, je očekáváno. **Očekávané chování = role.**

Sociální role

Role = komplex chování, který souvisí s určitou **pozicí** nebo **dělbou činností**

Role je určitý způsob chování a vystupování dané osobnosti očekávaný v určité sociální pozici.

Chování, které je v souladu s očekáváním skupiny, se nazývá **rolové chování**.

Člověk, který „hraje“ v životě celý **komplex rolí** (studenta, manžela, rodiče, syna, hosta atd.) může **z** některé své **role** „**vypadnout**“ (např. vedoucí pracovník se obvykle chová korektně, zdvořile a kultivovaně, ale může také ve zvlášť obtížné situaci vybuchnout a být vulgární). Mimo to lze lidi také **z** jejich **role** „**vyhazovat**“ tzn. úmyslně je vyprovokovat k chování, které se s jejich rolí a pozicí (postavením) neslučuje.

Realizace všech rolí není lehká. Někdy dochází k tzv. „**konfliktům rolí**“ (např. role vedoucí pracovnice a matky nemocného dítěte).

Role mohou být tedy **funkční i dysfunkční**.

Každý člověk

hraje v podstatě tři druhy rolí:

1. Základní – jsou dány pohlavím a věkem
2. Profesní – jsou spojeny s kvalifikací
3. Role ve volném čase – rekreační a politické.

Kdykoliv „hrajeme“ nějakou roli, nasazujeme si symbolicky jakousi „masku“, „roušku“ či „personu“, která je podle našeho názoru **vhodná a očekávaná pro příslušnou roli. Každý člověk více či méně mění své vzorce (standardy) chování podle toho, jak to vyžaduje realizace konkrétní role. Každá role je v jistém slova smyslu sociální (skupinovou) normou ale ne každá norma je rolou specifikací.**

Aby se společenská role stala součástí strukturálního já, musí proběhnout **proces jejího zvnitřňování (interiorizace)**, a to **sociálním učení** včetně procesu **identifikace s rolí**. Někteří lidé se do sociálních rolí stylizují nepřírozeně, násilně.